

УДК 656.614.3.075

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.12.19>**Арсен Кулієв,***канд. юрид. наук, завідувач кафедри морського права
Одеського національного морського університету***Мухаммет Саліхоглу,***студент магістратури
Навчально-наукового морського гуманітарного інституту
Одеського національного морського університету*

ПРАВОВА ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ МОРСЬКОГО АГЕНТА

У статті аналізується зміст та сутність логістичних функцій, які виконуються морським агентом, розглядаються особливості правового регулювання діяльності морського агента в Україні порівняно із законодавством зарубіжних країн, визначаються основні ознаки такої діяльності. Зазначаються роль агентського договору, а також комерційних правил та звичаїв у регулюванні діяльності морського агента.

Зроблені висновки, що, незважаючи на те, що хоча за своїм змістом морське агентування і є однією з найважливіших послуг, що надаються у сфері торговельного мореплавства, але, попри це, й досі в міжнародній практиці всеосяжного правового регулювання агентської діяльності немає, оскільки немає цілеспрямованих законодавчих актів, присвячених цьому інституту суспільних відносин. Норми, які містяться в окремих міжнародних правових документах, мають здебільшого уривчастий, розрізнений характер і регулюють лише окремі аспекти агентської діяльності.

Акцентовується увага на тому, що безпосередньо діяльність морського агента регламентується законодавством, яке визначає, що у межах порту функціонують суб'єкти господарювання всіх форм власності, діяльність яких пов'язана з обслуговуванням суден, пасажирів, вантажів. Тарифи ж на агентські послуги є вільними та визначаються договором між суб'єктом господарювання, який надає відповідні послуги, та їх замовником, тобто у цьому разі діє принцип свободи договору.

Зроблено важливий висновок про те, що чинне законодавство припускає саме представницький характер дій морського агента, оскільки останній є постійним представником судновласника і виконує різні юридичні і фактичні дії від його імені. При цьому досліджуються ознаки агентської діяльності, які дають можливість відмежувати надання послуг з комерційного посередництва від суміжних видів діяльності, комісійної діяльності і виконання доручення, а також від інституту представництва. Тобто агент фактично є особливим видом підприємця, діяльність якого відображається у відносинах комісійного посередництва. Головною ж особливістю цих відносин є те, що агент не заміщує особу суб'єкта, якого він представляє (наприклад, комітента у договорі комісії або довірителя у договорі доручення).

Ключові слова: агентські організації, інститут агентування, логістичні функції, договір агентування, представництво.

Постановка проблеми. Світовий досвід свідчить, що з розвитком економічних та політичних відносин, розширенням ринків збуту продукції та зміцненням зовнішньоекономічних зв'язків збільшується кількість правочинів, які супроводжують діяльність учасників цивільних правовідносин. Однак різне правове регулювання схожих інститутів цивільного права окремих держав може призвести до колізій у правозастосовній практиці. Яскравим прикладом залишається інститут агентського договору, правова природа якого у цивільному праві України є дещо іншою порівняно з цивільним правом зарубіжних країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні юристи у своїх дослідженнях майже не висвітлювали проблеми морського агентування, за винятком І.М. Петрова, О.В. Полтавського, А.О. Кудюкіна, О.Ф. Висоцького, А.Л. Колодкіна, О.М. Шемякіна і декількох інших фахівців у галузі морського права. Це свідчить про низьку теоретичну опрацьованість теми, що розглядається. Не можна не наголосити на тому, що агентські відносини історично розвивалися саме як інститут представництва, про що свідчать багатотомні дослідження таких видатних цивілістів, як А.Ф. Федоров, Г.Ф. Шерше-

невич, Л.С. Таль, П.П. Цитович та ін. Однак саме ці вчені і наголошували на тому, що відносини агента та принципала є неоднозначними й такими, що потребують спеціального правового регулювання [1].

Метою дослідження є аналіз правового регулювання діяльності морського агента та визначення його ролі як елемента транспортно-логістичної системи України.

Вклад основного матеріалу. За своєю суттю діяльність з агентування морських суден зумовлена поділом трудових обов'язків. З'явилася певна потреба розширення і виділення спеціалізованої категорії співробітників, які можуть виконувати функціональні обов'язки власника [2, с. 19].

Будь-якого всеосяжного міжнародного регулювання інституту морського агентування немає. Норми, що містяться в окремих міжнародних правових документах та мають відношення до морського агентування, є фрагментарними, розрізненими і не дають підстав для будь-якого узагальнення. Звідси складність аналізу морського агентування, оскільки воно являє собою інститут національного цивільного або торговельного права й у різних країнах регулюється по-різному. Проте, незважаючи на всі розходження, у регулюванні правовідносин у морському агентуванні є багато подібного.

У більшості країн немає спеціальних законодавчих актів, присвячених морському агентуванню. Винятки становлять такі країни, як Франція, частково Італія, Болгарія, Польща та ін. Багато країн мають окремі спеціальні норми, що містяться в законах і підзаконних актах. З їх допомогою регулюються ті чи інші аспекти агентського договору. Навіть у тих країнах, де є законодавчі акти про морських агентів, передбачено, що в тому, що не врегульовано ними, відповідно застосовуються правила цивільного або торговельного законодавства [3, с. 137].

У вітчизняній і зарубіжній літературі згадується ціла низка термінів, що позначають це коло осіб. Крім найбільш вживаного терміна «морський агент», застосовуються і інші, зокрема, «портовий агент», «агент судновласника», «судновий агент», «довірена особа судна».

За французьким правом агент є уповноваженим представником судновласника і під особисту відповідальність виконує весь комплекс послуг і операцій, що не здійснює сам капітан судна.

У Польщі згідно з Морським кодексом 1961 р. агентом вважається постійний представник судновласника, який діє від його імені і за його рахунок.

У Бельгії Асоціацією морських організацій порту Антверпен агенту дається таке визначення: «це особа, якій від імені та за дорученням судновласників, фрахтувальників, капітанів суден доручено спостерігати за діяльністю судна і вести справи останнього, забезпечуючи в найширшому розумінні всі дії, необхідні для здійснення транспортних операцій, включаючи митне оформлення та взаємодію з іншими організаціями, зокрема, з одержувачами і відправниками вантажів, виконання будь-яких справ, що мають безпосереднє відношення до доручення, а також надання посередницьких послуг як представника перевізника під час укладення фрахтових угод» [4, с. 174].

У Хорватії морський агент визначений як «фізична або юридична особа, яка є посередником в морській діяльності».

Згідно зі ст. 3 Наказу «Про затвердження Технологічної схеми митного оформлення товарів та інших предметів, що переміщуються через митний кордон України водними видами транспорту через пункт пропуску Іллічівський морський торговельний порт (ІМТП)» від 04.11.2002 р. морський агент – суб'єкт підприємницької діяльності, який відповідно до договору морського агентування діє як постійний представник судновласника й за винагороду здійснює послуги в галузі торговельного мореплавства [5].

Згідно зі ст. 116 КТМ України у морському порту або поза його територією як постійні представники судновласника діють агентські організації (морський агент), які за договором морського агентування за винагороду зобов'язуються надавати послуги в галузі торговельного мореплавства. Під час виконання договору морського агентування морський агент, що діє від імені судновласника, може також діяти на користь іншої договірної сторони, якщо вона його на те уповноважила і якщо судновласник не заперечує [6].

У континентальній правовій системі інституту агентування як відособленого, галузевого або міжгалузевого правового інституту немає. Система норм права, що регламентує відносини, які виникають, коли одна особа діє від імені іншої особи, яку представляє, створюючи, змінюючи чи припиняючи безпосередньо для неї цивільні права та обов'язки, утворює інститут представництва. В Україні так само, як у Франції та Німеччині, розрізняють такі види представництва: законне – засноване на законі, адміністративному чи судовому акті, і добровільне – засноване на договорі сторін [7, с. 91].

Представництво в Англії та США регулюється нормами, які створені судовою практикою, тут немає поділу на законне

та договірне представництво. На відміну від континентальної правової системи, в англосаксонській правовій системі є спеціальне законодавство про агентування.

Правове регулювання агентської діяльності в портах України нині здійснюється за допомогою системи нормативних актів, що регламентують поведінку сторін в агентських відносинах і передбачають встановлення відповідних критеріїв і галузевих вимог.

Безпосередньо діяльність морського агента регулюється ЗУ «Про морські порти України», у розділі 4 ст. 18 якого наголошується, що у межах морського порту функціонують суб'єкти господарювання всіх форм власності, діяльність яких пов'язана з обслуговуванням суден, пасажирів, вантажів. Ст. 21 цього Закону зазначає, що тарифи на агентські послуги є вільними та визначаються договором між суб'єктом господарювання, який надає відповідні послуги, та їх замовником [8].

Також правове регулювання діяльності морського агента в Україні здійснюється ЦК України, ГК України, КТМ України, іншими нормативно-правовими та підзаконними актами.

Основним документом, що регулює торговельно-судноплавство України, є КТМ України, затверджений постановою ВРУ від 23.05.1995 р. Інститут морського агентування регулюється главою 5 КТМ України, яка визначає загальні положення договору морського агентування, права та обов'язки морського агента, обов'язки судновласника або його довірителя стосовно агента, порядок припинення договору [6].

Зміст ст. 116 КТМ України припускає саме представницький характер дій морського агента, оскільки останній є постійним представником судновласника (ч. 1 ст. 116 КТМ України) і виконує різні юридичні і фактичні дії від його імені [6].

Агентська діяльність у морських портах є різновидом морської агентської діяльності, яка, своєю чергою, є різновидом агентської діяльності, на яку поширюються положення Глави 31 ГК України, яка присвячена комерційному посередництву (ст. 295 закріплює поняття та низку ознак агентської діяльності, ч. 1 цієї статті наводить визначення комерційного посередництва (агентської діяльності)). За змістом викладеного визначення можна встановити основні ознаки такої діяльності: це – підприємницька діяльність; предметом цієї діяльності є надання послуг; послуги надаються виключно суб'єктам господарювання; послуги надаються шляхом посередництва; послуги надаються виключно у господарській діяльності; посе-

редництво здійснюється від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок суб'єкта, якого представляють.

Викладені ознаки дають можливість відмежувати надання послуг з комерційного посередництва від суміжних видів діяльності; комісійної діяльності і виконання доручення, а також від інституту представництва. Відносини комерційного посередництва передбачають участь у них особливої категорії підприємців – агентів. Особливістю цих відносин є також те, що агент не заміщує особу суб'єкта, якого він представляє, – комітента (у договорі комісії) або довірителя (у договорі доручення) [9, с. 383–385].

Зміст поняття «комерційний агент» розкривається через визначення ознак цього суб'єкта: суб'єкт господарювання (фізична або юридична особа); наявність повноваження, що ґрунтується на агентському договорі.

Згідно з ч. 1 ст. 55 ГК України, суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію, мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями у межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством [10].

У ЦК України під представництвом варто розуміти такі цивільні правовідносини, в яких одна особа, іменована представником, діючи в межах наданих їй повноважень, зобуває або здійснює від імені іншої особи (яку представляє) і в її інтересах цивільні права й обов'язки, вчиняє угоди й інші дії з третіми особами. Угода, вчинена представником у межах наданих йому повноважень, створює, змінює або припиняє цивільні права й обов'язки особи, яку представляють [11].

Функції морського агента різноманітні і можуть включати в себе також посередництво у працевлаштуванні на роботу за кордоном, більше того, робота агентів-резидентів України більшою мірою пов'язана з іноземними принципалами, тобто ще один вид ліцензованої діяльності, такий як зовнішньоекономічна діяльність.

Відповідно до ч. 2 ст. 6 ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність» дії, які здійснюються від імені іноземного суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності України, уповноваженим на це належним чином, вважаються діями цього іноземного суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності [12]. Таким чином, дії морського агента або субагента, якому морський агент делегував свої повноваження щодо вчинення певних дій від імені та за рахунок судновласника-нерезидента, під час виконання зовнішньоекономічного

договору з судновласником-нерезидентом є діями цього нерезидента.

До підзаконних актів, що так чи інакше регулюють діяльність агента, потрібно віднести Наказ Мінінфраструктури України «Про затвердження Правил надання послуг у морських портах України» від 05.06.2013 р.

Глава XV «Надання послуг з обслуговування суден» регламентує, що обслуговування суден та інші послуги в морських портах України та на підходах до них здійснюються суб'єктами господарювання на підставі укладених договорів відповідно до чинного законодавства з урахуванням вимог міжнародних договорів України, та зазначає, що у разі надання послуг з обслуговування суден та інших послуг у морських портах України та на підходах до них суб'єкти господарювання мають:

1) надавати судновласнику або його представнику в морському порту (морському агенту) інформацію про заплановану постановку й обробку суден, оперативну інформацію, пов'язану зі знаходженням судна в порту (під ВО або постачанням);

2) приймати інформацію від судновласника або його представника в морському порту (морського агента) про час підходу судна і ступеня його готовності до обробки;

3) своєчасно надавати судновласнику або його представнику в морському порту (морському агенту) рахунки/квитанції з оплати портових зборів та наданих у порту послуг.

Оплата судновласником-нерезидентом представницьких послуг, які йому надав морський агент, субагент, або послуг, придбаних у інших резидентів за посередництвом агента, субагента, проводиться в іноземній валюті, оскільки здійснюється нерезидентом – стороною зовнішньоекономічного договору за послуги, отримані в Україні згідно з цим договором, і є формою розрахунків у межах торговельного обороту між нерезидентом і резидентами, які регулюються ст. 7 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю». Здійснення розрахунків у валюті України допускається за умови отримання індивідуальної ліцензії Національного банку України [13].

Крім законів і підзаконних актів, агентські відносини між сторонами регулюються власне положеннями договорів морського агентування.

Юридичною підставою для виконання агентських функцій є договір. У законодавствах європейських держав договір морського агентування ототожнюється з договорами представництва, посередництва, доручення та комісії.

Агентська угода містить елементи зазначених видів договорів. А.Ф. Луговцов вважає, що «його головною метою є забезпечення морської господарської діяльності судновласника» [2, с. 81].

Слід враховувати, що агентська угода не обов'язково існує як договір, детально визначає права й обов'язки сторін. Це може бути і довіреність на виконання агентських функцій і інша форма домовленості між агентом і принципалом [14, с. 69].

Агентські відносини можуть виникати між морським агентом і суб'єктом господарювання без укладання відповідного договору у разі подальшого схвалення угод, що вчинені морським агентом в інтересах цього суб'єкта, без повноважень на їх укладання або з перевищенням повноважень.

Угода вважається укладеною без повноважень на її укладання тоді, коли агент взагалі не наділений будь-якими повноваженнями діяти в інтересах суб'єкта господарювання. Угода вважається укладеною з перевищенням повноважень на її укладання тоді, коли між агентом і суб'єктом господарювання є агентські відносини, але повноваження агента обмежені агентським договором [15, с. 231].

Значний вплив на правове регулювання діяльності морського агента чинить сформована в різних портах світу багаторічна практика роботи, комерційні правила і звичаї. Так, Північною судноплавною асоціацією Нідерландів розроблені і прийняті загальні умови діяльності суднових агентів, що регулюють комерційно-правову діяльність агентів у портах Нідерландів, включаючи відповідальність суднових агентів перед принципалом.

Висновки

За своїм змістом морське агентування є однією з найважливіших послуг, що надаються у сфері торговельного мореплавства, але, попри це, й досі в міжнародній практиці всеосяжного правового регулювання агентської діяльності немає, оскільки немає цілеспрямованих законодавчих актів, присвячених цьому інституту суспільних відносин. Норми, які містяться в окремих міжнародних правових документах, мають здебільшого уривчастий, розрізнений характер і регулюють лише окремі аспекти агентської діяльності.

Морські агенти є важливою ланкою транспортно-логістичної системи, вони здійснюють комерційну, господарську діяльність з обслуговування морських суден та вантажів та іншого устаткування, при цьому взаємодіючи як з принципалом, так і з третіми особами.

Список використаних джерел:

1. Мирошниченко Н. Агентирование судна в порту / Н. Мирошниченко, А. Чеботаренко. Порты Украины. 2012. № 2. С. 62–67.
2. Луговцов А.Ф. Агентирование морских судов : учебник для вузов мор. трансп. / А.Ф. Луговцов, Г.А. Маслов. Москва : Транспорт. 1988. 207 с. ISBN 966-74-815-X.
3. Юридический справочник по торговому мореплаванню / под редакцией А.С. Кокина. Москва : Издательство «Спартак». 2007. 560 с.
4. Маркізова О.О. Міжнародна торгівля морськими транспортними послугами : навчальний посібник / О.О. Маркізова, Ю.О. Коваленко. Київ : Центр навчальної літератури, 2008. 456 с. ISBN 966-364-315-3.
5. Наказ Ілльчівської регіональної митниці № 733 від 04.11.2002 р. «Про затвердження Технологічної схеми митного оформлення товарів та інших предметів, що переміщуються через митний кордон України водними видами транспорту через пункт пропуску ІМТП». URL: <http://www.uazakon.com/index.htm>.
6. Кодекс торговельного мореплавання України від 23 травня 1995 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 52. Ст. 349.
7. Харітонов Є.О. Цивільне право: Приватне право. Цивілістика. Фізичні особи. Юридичні особи. Речове право. Зобов'язання. Види договорів. Авторське право. Представництво : навчаль-

ний посібник / Є.О. Харітонов, Н.А. Санахметова Київ : А.С.К., 2001. 327 с.

8. Закон України «Про морські порти» від 17.05.2012 р. за № 4709-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 7. С. 407.

9. Боднар Т.В. Договірне право України. Особлива частина : навчальний посібник. / Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова та ін.; за ред. О.В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 1200 с. ISBN 978-966-667-341-4.

10. Господарський кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144

11. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.

12. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» № 959-XII від 16.04.1991 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.

13. Наказ Мінінфраструктури України «Про затвердження Правил надання послуг у морських портах України» № 348 від 05.06.2013 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1401-13>.

14. Вилкова, Н.Г. Договорное право в международном обороте: книга 6. Москва : «Статут». 2006. С. 789.

15. *Припинення договору морського агентування* : зб. тез студ., асп. та здобувачів – уч. 67-ї звіт. конф., присвяченої 146-й річниці створення ОНУ ім. І.І. Мечникова. Одеса : «Астропринт». 2011 р. С. 230–238.

The article analyzes the content and nature of logistic functions performed by a maritime agent, examines the features of legal regulation of the activities of a maritime agent in Ukraine in comparison with the legislation of foreign countries, identifies the main features of such activity. The role of the agency contract, as well as the commercial rules and customs in regulating the activities of the maritime agent are outlined.

It is concluded that, although in terms of content, maritime agency is one of the most important services provided in the field of merchant shipping, but nonetheless, there is still no comprehensive legal regulation of agency activity in international practice, as there is no purposeful legislative acts devoted to this Institute of Public Relations. The rules contained in separate international legal instruments are mainly fragmentary, fragmented in nature and regulate only certain aspects of agency activity.

The emphasis is on respect for the fact that the agent's irreproachably active duty is governed by the law, as well as the principle that at the boundaries of the sea port there are functionalities for granting state-owned services, due servicing, and servicing. Tariffs for agency services are free and signaled by a contract between the sub's state grant, a kind of servants, that deputy, so that, in this case, the principle of freedom of contract.

The important vows of those about the most important legislation of the allowance are representative of the representative nature of the agent's agent, the remnants of the ship the permanent representative of the ship's messenger and the official representative of the law. If you are aware of the sings of agency activities, as well as the ability to provide additional services from the commercial center, the total number of activities, and the presentation of such services, as well as the availability of additional services. So, an agent, in fact, whit a special kind of privacy, a kind of vision in the middle of the commercial environment. The main thing is that the agent is not deprived of the person of the submission, who represents the person (for example, the amount of the contract is the agreement of the contractor of the contract of trust).

Key words: agency organizations, institution of agency, logistic functions, agency agreement, representation.